

Leren over de Holocaust - kansen en uitdagingen voor het Nationaal Holocaustmuseum in Nederland

Door Julia Sarbo, september 2023

Een nieuw museum

Begin 2024 opent het Nationaal Holocaustmuseum, midden in de voormalige Joodse buurt van Amsterdam. De bezoeker maakt in de tentoonstelling uitgebreid kennis met de geschiedenis van de Holocaust. Een geschiedenis van uitsluiting, vervolging en moord. Maar ook van redding, overleving en solidariteit. Het Nationaal Holocaustmuseum is onderdeel van het Joods Cultureel Kwartier, waar ook het Joods Museum en Joods Museum junior (voor kinderen tot ca. 12 jaar), de Portugese Synagoge en de Hollandsche Schouwburg deel van uitmaken.

De Hollandsche Schouwburg is een belangrijke historische locatie in de geschiedenis van de Jodenvervolging in Nederland. Het gebouw werd in juli 1942 door het naziregime aangewezen als verzamel- en deportatieplaats, met het doel ook de Nederlandse Joden hiervandaan weg te voeren. In de Hollandsche Schouwburg brachten de nazi's tienduizenden Joden uit Nederland samen, om hen vervolgens via de kampen Westerbork en Vught te deporteren naar concentratie- en vernietigingskampen in Duitsland en bezet Polen.

Individualiteit vs. massaliteit

De twee gebouwen, de Hollandsche Schouwburg en het Nationaal Holocaustmuseum, geven samen duiding aan de geschiedenis van de Jodenvervolging in Nederland. In de tentoonstelling herkent de bezoeker twee belangrijke informatielagen. Ten eerste die van de vervolgdgen. Zij krijgen een gezicht, een stem en hun verhaal wordt verteld aan de hand van persoonlijke voorwerpen. Er is gekozen voor een presentatie waarin niet zozeer de massaliteit van het aantal slachtoffers leidend is, maar hun individuele en unieke verhalen. Begrijpen wie de vervolgdgen waren is het doel van deze aanpak. De tweede informatielaag gaat over het systeem waarin de Holocaust kon plaatsvinden. Welke systematiek hebben de nazi's toegepast om een maatschappij te vormen waarin deze massale moord kon gebeuren? Welke maatregelen maakten het mogelijk dat Joden stap voor stap werden gediscrimineerd, geïsoleerd, gedeporteerd en uiteindelijk vermoord? Deze laag biedt een tijdlijn, dat is belangrijk in educatieve zin om de informatie beter te kunnen ordenen en begrijpen.

Hier is het echt gebeurd

Wat maakt het interessant om juist op deze plaatsen, in deze gebouwen te leren over de Holocaust of Sjoa, de term die Joden liever gebruiken en die catastrofe of vernietiging betekent? De authentieke locatie van het Nationaal Holocaustmuseum en de Hollandsche Schouwburg is uit oogpunt van educatie over deze beladen gebouwen erg belangrijk: van hieruit werden mensen gedeporteerd en vonden reddingsacties plaats.

Juist nu de primaire ooggetuigen van de vervolgingen ons aan het ontvallen zijn, is de kracht van een historische locatie van belang geworden voor educatieve doeleinden. Uit onderzoek blijkt dat veel docenten en jongeren de 'authenticiteit' van de historische locatie interessant en bijzonder vinden. Volgens een onderzoek uit 2021 gaf 80% van de ondervraagde docenten aan dat ze herinneringscentra en oorlogsmusea niet in eerste instantie bezoeken om meer kennis op te doen, maar voornamelijk vanwege de authenticiteit van de locatie. In de meeste gevallen komen schoolgroepen om, zoals een docent meende, "de geschiedenis letterlijk aan te raken: niet alle leerlingen hebben historische interesse, en de gevoeligheid van jongeren ten aanzien van dit thema wordt minder". Eén van de docenten noemde het een 'historische sensatie', wanneer leerlingen bij de Hollandsche Schouwburg staan en de plek bezoeken waar de Crèche zich bevond en waar kinderen werden gered. Voor veel docenten is het overbrengen van historische kennis ten aanzien van de Tweede Wereldoorlog en de Holocaust tijdens excursies aan musea en

instellingen relatief bijzaak. Docenten hebben dit meestal al als voorbereiding op het bezoek gedaan. Onderzoekers noemen dit de ‘herontdekking van de lieux als authentieke plaats’: het doel van het bezoek is *beleving*. Bezoekers ervaren ‘de illusie dat het mogelijk is om zelf te ervaren hoe het moet zijn geweest’.

In Nederland zijn dit de locaties waar de voormalige kampen stonden zoals Westerbork, Vught en Amersfoort. De Hollandsche Schouwburg is voor Amsterdam de plaats waar Joden gevangen werden gehouden voorafgaand aan deportatie naar concentratie- en vernietigingskampen. Het gebouw is een plek van verdriet, herinnering en ook van moed en kracht. De aanwezigheid op de plaats waar de geschiedenis zich heeft afgespeeld helpt de jongeren begrijpen wat er echt is gebeurd.

Ontsnappings uit de Crèche

In januari 1943 ontmoette Walter Süskind, de beheerder van de Hollandsche Schouwburg, de niet-Joodse verzetsman Joop Woortman van de Naamloze Vennootschap (NV). Samen met Crèchedirectrice Henriëtte Pimentel, zijn rechterhand Felix Halverstad en Woortman bedacht Süskind verschillende ontsnappingsroutes voor de kinderen uit de Crèche. Ook een aantal kinderverzorgsters werd hierbij betrokken. Andere verzetsgroepen volgden in de maanden daarna. Samen brachten ze de kinderen, na toestemming van de ouders, naar een relatief veilige onderduikplek elders in het land. Naast georganiseerde verzetsgroepen waren er ook individuen actief. De kinderen verdwenen uit de Crèche in wasmanden, tijdens het wandelen, met de tram en via de Hervormde Kweekschool. De ontsnappingsmethodes waren eerst omslachtig en zeer gevaarlijk, maar gaandeweg werden ze efficiënter, zij het nog altijd heel riskant. De Hollandsche Schouwburg functioneerde nog tot 19 november 1943 als deportatieplaats voor in onderduik opgepakte Joden. Op die dag werden de laatste mensen weggevoerd.

De geschiedenis van deportatieplaats en plek van verzet heeft een sterke educatieve werking. Het is voor jongeren een invoelbare geschiedenis: ze kunnen zich een voorstelling maken van wat er op deze plek is gebeurd, wie de mensen waren die in de Hollandsche Schouwburg gevangen zaten, wie zich inzetten om hun situatie te verbeteren en wie verantwoordelijk waren voor de angst en vernedering die dagelijks aan de orde was.

Didactische aanpak

In het Nationaal Holocaustmuseum en de Hollandsche Schouwburg zijn drie ruimtes speciaal voor onderwijsgroepen beschikbaar. Een bezoek met een klas begint en eindigt altijd in een van deze ruimtes.

Het programma voor basisschoolleerlingen gaat over de reddingen uit de Crèche. Leerlingen ontdekken de geschiedenis van twee leeftijdsgenoten die in de Crèche zijn geweest. Een van hen zal de oorlog overleven in onderduik, zij kan worden gered. Haar neefje wordt vermoord in Sobibor. De leidraad in het programma is ontdekken wat er op deze historische plek met kinderen is gebeurd in de context van de Jodenvervolging in Nederland.

Het programma voor leerlingen vmbo gaat over de Joodse leerlingen van een Amsterdamse school. Een kunstenaar, en schoolgenoot van deze leerlingen, heeft voor elk van zijn vermoorde Joodse medeleerlingen een houten koffer gemaakt. Leerlingen kiezen in het programma een van de overleden leerlingen en ontdekken wie deze persoon was. Op basis van het museumbezoek en hun eigen onderzoek maken ze een kunstwerk van de houten koffers. Dit programma is uitgebreid getest en de uitkomsten zijn verrassend en interessant. Jongeren laten met de keuze voor het bouwen van hun kunstwerk zien hoe het hen raakt, en kunnen er gemakkelijker over in gesprek.

Voor havo en VWO is een programma waarin de collectie van het Nationaal Holocaustmuseum centraal staat. Leerlingen werken in kleine groepjes met een eigen onderzoeksvraag. In deze *expertmethode* onderzoekt elk groepje een deel van de Jodenvervolging. De thema's die onderzocht worden gaan over anti-Joodse maatregelen, verzet, onderduiken, ouderschap en de gebeurtenissen in de concentratiekampen. Elk groepje bekijkt objecten in de vitrines, leest teksten en krijgt extra informatie aangeboden op een tablet. De klas start en eindigt centraal in de educatieve ruimte en kan op die manier

gezamenlijk een compleet beeld geven van de tijdlijn van de Jodenvervolging in Nederland. Doordat leerlingen zelf door het museum gaan, zonder begeleiding, is dit een volwassen bezoek en worden zij medeverantwoordelijk voor hun leerproces. Bij de afsluiting in de educatieve ruimte door de museumdocent komt alle expertise van de leerlingen samen, is ruimte voor vragen en opmerkingen en wordt gepraat over de betekenis van deze geschiedenis voor het heden.

Het mbo-programma sluit aan bij burgerschap. Mbo-studenten gaan na hun opleiding aan het werk en bereiden zich daar in hun opleiding op voor. Ze denken na over hun rol in de maatschappij en hoe zij zich op willen stellen als professional. Het educatieve programma gaat in op deze thematiek. De studenten leren de geschiedenis kennen van de jonge mensen die de redden uit de Crèche en de Hollandsche Schouwburg hebben gerealiseerd. Deze kinderverzorgsters en studenten deden dit met vele risico's en gevaar voor hun eigen leven. Wat was hun motivatie om dit te doen? Hoe kijk je er vanuit het heden naar? Studenten kijken, lezen en bespreken de keuzes en dilemma's van de mensen die betrokken waren en reflecteren daarop.

In elk programma nodigen we de groep uit om zelf vragen te stellen, onderzoek te doen in de tentoonstelling en hierop te reflecteren. De educatieve ateliers bieden een veilige plek voor de gesprekken voorafgaand en na afloop van het bezoek, onder begeleiding van een museumdocent. Deze bevraagt hun kennis over de Holocaust en bespreekt de dilemma's waar jongeren tijdens de Tweede Wereldoorlog voor gesteld werden. Deze onderwerpen vormen ook in het heden een ingewikkeld vraagstuk. Durf jij je uit te spreken over onrecht? En onder welke omstandigheden kun je verzet bieden? De museumdocent presenteert de dilemma's als casussen, waarna de leerlingen de geschiedenis analyseren en afwegingen en keuzes van mensen uit het verleden leren begrijpen.

Vergeet ons niet

De tentoonstelling sluit af met de pasfoto's van een anonieme vader, moeder en zoon. Op het kartonnen lijstje schreven zij "Vergeet ons niet!" Het Nationaal Holocaustmuseum vraagt bezoekers om niet alleen te herinneren, maar ook actief bij te dragen aan een rechtvaardigere wereld. Wij maken de bezoeker bewust van het systeem dat van mensen slachtoffers maakte en nodigen hen uit deze slachtoffers weer als mensen te zien. Door hun kennis te vergroten en met elkaar in gesprek te gaan over recht, onrecht, uitsluiting en democratie leren leerlingen van het verleden en over het heden. Ze worden zich bewust van hun handelingsperspectief en leren adequaat te reageren op antisemitisme, vooroordelen en discriminatie. Ze leren *verschillig* te zijn.